

Agata Przylepa-Lewak

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0003-3605-9277

agata.przylepa-lewak@mail.umcs.pl

Katarzyna Hanas

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ORCID: 0000-0001-9480-9107

katarzyna.hanas@mail.umcs.pl

Dziecko jako uczestnik mediacji

The Child as a Participant in Mediation

ABSTRAKT

Dziecko, jako podmiot prawa, powinno mieć możliwość wyrażenia swojego zdania w sytuacjach dotyczących kształtowania jego praw i obowiązków. Obejmuje to również mediację. Udział dziecka i wyrażenie przez niego opinii oraz oczekiwań może przejawiać się w różnej formie, poprzez bezpośrednią rozmowę z mediatorem, zabawę, sformułowanie swoich życzeń na piśmie w formie listu, a także poprzez udział w sesji mediacyjnej jego reprezentanta. Są to przykładowe sposoby realizacji obowiązku wynikającego z art. 72 ust. 3 Konstytucji, który wyraźnie koresponduje z zasadą ochrony dobra dziecka wyrażoną nie tylko w przepisach prawa polskiego, ale również w aktach prawa międzynarodowego.

Słowa kluczowe: mediacja; dobro dziecka; dziecko w mediacji; konflikt rodzinny

WPROWADZENIE

W ostatnich latach mediacja, jako alternatywna metoda rozwiązywania sporów zdobywa coraz większe uznanie zarówno w Polsce, jak i na arenie międzynarodowej. Jej popularność wynika przede wszystkim z wielu korzyści, które oferuje w porównaniu z tradycyjnymi formami sądowymi¹. Mediacja charakteryzuje się szybkością, elastycznością, czyli odformalizowaniem procedury, niskimi kosztami oraz możliwością utrzymania, a nawet poprawy, relacji interpersonalnych pomiędzy uczestnikami sporu². Szczególną rolę mediacja pełni w obszarze konfliktów rodzinnych, gdzie sytuacje sporne są wyjątkowo delikatne i emocjonalnie skomplikowane, a nadrzędnym celem, zwłaszcza w sprawach dotyczących sytuacji opiekuńczej, wychowawczej i emocjonalnej dziecka, powinno być zawsze dobro małoletniego. Pojawia się więc kluczowe pytanie: czy i w jaki sposób dziecko może uczestniczyć w mediacji, której wyniki bezpośrednio dotyczą jego życia?

Istota mediacji wykazuje istotne paralele z podejściami społeczno-konstruktywistycznymi stosowanymi w terapii rodzinnej. W obu przypadkach akcent nie pada na analizę przeszłości czy identyfikację przyczyn aktualnych trudności, lecz na aktywne współdziałanie z rodziną w procesie poszukiwania funkcjonalnych i realnych rozwiązań. Zarówno terapeuta, jak i mediator pełnią rolę facylitatorów zmiany – wspierają uczestników w budowaniu nowych narracji dotyczących życia rodzinnego oraz w kształtowaniu alternatywnych, bardziej adaptacyjnych sposobów funkcjonowania i wzajemnego komunikowania się³.

Dziecko, tradycyjnie postrzegane w sytuacji konfliktu jako bierny przedmiot decyzji dorosłych, coraz częściej jest uznawane w literaturze⁴ i orzecznictwie⁵ za podmiot prawa – posiadający zdolność do wyrażania opinii, emocji i preferencji. Międzynarodowe dokumenty, takie jak Konwencja o prawach dziecka⁶, jednoznacznie stanowią o tym, że w każdej sprawie dotyczącej dziecka należy wysłuchać jego głosu w sposób odpowiedni do wieku i stopnia dojrzałości. Jednak w praktyce prawnej i mediacyjnej realizacja tej zasady bywa problematyczna – zarówno z punktu widzenia formalnego, jak i etycznego.

¹ Zob. szerzej: A. Korybski, *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA*, Lublin 1993, s. 135–137.

² A. Przylepa-Lewak, *Socjologiczno-prawne aspekty mediacji*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2018, nr 26, s. 35–39.

³ Zob. H. Goldenberg, I. Glodenberg, *Terapia rodzin*, Kraków 2006, s. 329.

⁴ Por. np. M. Michałak, *Korczakowskie prawo do społecznej partycypacji dziecka. Dziecięce obywatelstwo*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, red. S.L. Stadniczeńko, Warszawa 2015; a także K. Hanas, *Konstrukcja normatywna „dobro dziecka” i jej sądowe stosowanie*, Lublin 2021.

⁵ Por. np. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 czerwca 1979 r., skarga nr 6833/74, LEX 80813.

⁶ Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. nr 120 poz. 526).

Uwzględnianie osoby dziecka w mediacji jest istotne nie tylko ze względu na ochronę jego praw i interesów, ale też z punktu widzenia długofalowego wpływu mediacji na sytuację emocjonalną i psychologiczną dziecka⁷. Udział dziecka w omawianym postępowaniu staje się niejednokrotnie kluczowym elementem umożliwiającym pełniejsze uwzględnienie jego perspektywy oraz zabezpieczenie dobra małoletniego w sytuacjach kryzysowych. Pomimo oczywistych korzyści, które wynikają z aktywnego udziału dziecka, należy podkreślić, że proces ten wiąże się z wieloma trudnościami i wątpliwościami nie tylko natury prawnej, ale również psychologicznej i społecznej.

W Polsce udział dziecka w postępowaniu mediacyjnym nie jest jednoznacznie uregulowany. Nie oznacza to, że nie będą miały zastosowania przepisy Konwencji o prawach dziecka. Z jednej strony, praktyka pokazuje rosnące zainteresowanie tzw. *child-inclusive mediation*, ale z drugiej – brakuje precyzyjnych norm, które określałyby zakres, formę i warunki takiego uczestnictwa. To prowadzi do wielu dylematów, w szczególności: jakie kryteria powinny decydować o dopuszczeniu dziecka do mediacji? Jak zapewnić, by jego głos nie był efektem presji jednej ze stron? Kto powinien czuwać nad psychologicznym bezpieczeństwem małoletniego uczestnika procesu?

Poniższy artykuł ma charakter przeglądowy. Celem autorek jest analiza problematyki uczestnictwa dziecka w postępowaniu mediacyjnym, ze szczególnym uwzględnieniem roli dziecka oraz ochrony jego praw i interesów. Do realizacji wskazanego celu została wykorzystana metoda dogmatycznoprawna. W opracowaniu zostaną omówione aktualnie obowiązujące regulacje prawne zarówno na poziomie krajowym, jak i międzynarodowym. Zostaną wskazane także praktyczne problemy związane z włączeniem dziecka w proces mediacyjny oraz możliwe rozwiązania, które sprzyjają realizacji zasady ochrony dobra dziecka w mediacji.

DZIECKO JAKO PODMIOT MEDIACJI. PODSTAWY PRAWNE

W debacie dotyczącej udziału dziecka w procesach decyzyjnych, w tym w mediacjach rodzinnych, podnoszony jest dualizm dwóch podejść: przedmiotowego i podmiotowego. Rozróżnienie to stanowi nie tylko ramę filozoficzną, ale i praktyczny punkt odniesienia dla oceny, w jaki sposób instytucje prawa, psychologii czy mediacji traktują dziecko w procesie rozwiązywania konfliktów rodzinnych⁸.

⁷ Udział dziecka w mediacji był poruszany w następujących zagranicznych pozycjach literaturowych: A. Barlow, J. Ewing, *Children's Voices, Family Disputes and Child-Inclusive Mediation. The Right to Be Heard*, Bristol 2024; H. Al-Alosi, *Will Somebody Please Think of the Children?! Child Focused and Child Inclusive Models in Family Dispute Resolution*, „Australian Dispute Resolution Journal” 2018, vol. 29, no. 1, s. 8–20; F. Bell, J. Cashmore, P. Parkinson, J. Single, *Outcomes of Child-Inclusive Mediation*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2013, vol. 27, no. 1, s. 116–142.

⁸ Zob. G. Lansdown, *The Evolving Capacities of the Child*, Florence 2005, s. 33–45.

W tradycyjnym ujęciu, dominującym przez wiele lat zarówno w prawie cywilnym, jak i praktyce sądowej, dziecko było postrzegane przede wszystkim jako przedmiot postępowania. Właściwie to rodzice decydowali i nadal decydują o kształtowaniu sytuacji prawnej dzieci. Wynika to z patriarchalnego charakteru postrzegania instytucji władzy rodzicielskiej. Władza rodzicielska zwyczajowo jest postrzegana w oderwaniu od konwencyjnego stwierdzenia „odpowiedzialności” rodzicielskiej, tłumaczonej dosłownie z języka angielskiego bez połączenia z pojęciem „władza”. Mediatorzy i sędziowie, kierując się zasadą ochrony dobra dziecka (*the well-being of the child, the good of the child*), zakładali, że dziecko nie posiada wystarczającej dojrzałości ani kompetencji, by uczestniczyć w procesach decyzyjnych. Takie podejście skutkowało wykluczeniem dziecka z dyskusji o jego przyszłości, co z kolei mogło prowadzić do braku zrozumienia emocjonalnych konsekwencji rozstrzygnięć dla samego małoletniego⁹. Obecnie jednak dominujące wydaje się, pozostające w opozycji do modelu przedmiotowego, podejście podmiotowe. Dyskusja nie koncentruje się już na tym, czy dzieci powinny uczestniczyć w podejmowaniu decyzji po separacji i/lub rozwodzie, ale raczej na tym, w jaki sposób. Oznacza to, że dzieci, które chcą uczestniczyć w procesie podejmowania decyzji, mają taką możliwość¹⁰. Podejście podmiotowe zakłada, że dziecko, odpowiednio do swojego wieku i poziomu rozwoju, ma prawo do wyrażania opinii, emocji i preferencji. To stanowisko jest zgodne z art. 12 Konwencji o prawach dziecka (1989), który podkreśla, że dzieci zdolne do kształtowania własnych poglądów powinny mieć prawo do ich swobodnego wyrażania we wszystkich sprawach ich dotyczących.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku¹¹ w art. 72 wyraźnie stanowi, że dziecko ma prawo do szczególnej ochrony ze strony państwa. Konstytucyjna gwarancja ochrony praw dziecka oznacza, że wszystkie organy publiczne i osoby odpowiedzialne za dziecko mają obowiązek uwzględniać interesy i dobro dziecka w sprawach go dotyczących¹². Dotyczy to również mediatorów, którzy działają na podstawie postanowienia w przedmiocie skierowania stron do mediacji lub umowy o mediację. Ponadto art. 72 ust. 3 Konstytucji zapewnia dziecku prawo do bycia wysłuchanym i umożliwienia mu swobodnego wyrażania własnych poglądów oraz w miarę możliwości rozsądnego uwzględnienia zdania dziecka w toku postępowania. Im dziecko jest starsze, tym obowiązek ten ma silniejszy wydźwięk. Nie oznacza to, że czteroletnie dziecko nie może zostać

⁹ A. Golus, *Od przedmiotu do podmiotu. Status dziecka w rodzinie i społeczeństwie*, „Studia Edukacyjne” 2018, nr 48, s. 315–334.

¹⁰ Zob. szerzej: R. Birnbaum, *Research Report. The Voice of the Child in Separation/Divorce Mediation and Other Alternative Dispute Resolution Processes: A Literature Review*, <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/vcsdm-pvem/pdf/vcsdm-pvem.pdf> [dostęp: 2.04.2025].

¹¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483).

¹² W. Borysiak, [w:] *Konstytucja RP*, t. 1: *Komentarz*, art. 1–86, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 1656.

wysłuchane. W takiej sytuacji możliwa jest próba komunikacji z nim w formie zabawy, w jego naturalnym środowisku. Należy pamiętać, że komunikacja może odbywać się pomiędzy sądem, prokuratorem, mediatorem a dzieckiem również w formie listu skierowanego przez małoletniego, w którym to wyraża swoje obawy, nadzieje, oczekiwania.

Podstawowym aktem prawnym regulującym mediację w sprawach rodzinnych jest Kodeks postępowania cywilnego (dalej: k.p.c.)¹³, a w szczególności art. 183¹–183¹⁵, które określają ogólne zasady prowadzenia mediacji. Strony mogą zostać skierowane do mediacji na podstawie postanowienia w tym przedmiocie. W takiej sytuacji mediacja jest wyraźnie skorelowana z postępowaniem sądowym. W przypadku zaś mediacji umownej uczestnicy sami podejmują próbę wypracowania porozumienia, bez udziału sądu, a ewentualna ugoda będzie w przyszłości pomocna w formułowaniu stanowisk przed organem¹⁴. Mediacja jest więc narzędziem wykorzystywanym do wypracowania porozumienia z uwagi na jej odformalizowany charakter. Jest również narzędziem, z którego można skorzystać, ale nie ma takiego obowiązku, jeśli strony jednak oczekują rozstrzygnięcia ich sprawy przez sąd. Mediator natomiast czuwa nad odpowiednim przebiegiem rozmów, w tym również nad koniecznością uwzględnienia zdania dzieci.

Z kolei ustawa o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 roku¹⁵ także odnosi się do mediacji rodzinnej jako jednej z form wsparcia rodziny znajdującej się w kryzysie. Zgodnie z przepisami tej ustawy mediacja może być wykorzystywana jako narzędzie wspomagające rodzinę w trudnych sytuacjach, mające na celu zachowanie ciągłości wychowawczej, ochronę interesów dziecka oraz poprawę relacji wewnątrzrodzinnych.

Powyższe podstawy stanowią bazę normatywną dla instytucji wysłuchania dziecka. W powiązaniu z zasadą ochrony dobra dziecka powinny być one zawsze interpretowane na korzyść małoletnich. Natomiast nie jest wskazane tworzenie zbyt kazuistycznych regulacji, w tym wytycznych dla mediatorów dotyczących uwzględnienia zdania dziecka, gdyż każda współpraca z małoletnim może okazać się zaskakująca i nieść nowe doświadczenia.

¹³ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1568).

¹⁴ J. Skoczeń, R. Wierzbicka, *Mediacja w postępowaniach sądowych*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2015, nr 3, s. 207.

¹⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 49).

KORZYŚCI AKTYWNEGO UCZESTNICTWA DZIECI W MEDIACJI

Mediacja stanowi narzędzie, które może w znaczący sposób poprawić relacje rodzinne oraz wspierać prawidłowe funkcjonowanie dziecka w sytuacji okołorodowodowej. Udział dzieci w mediacjach rodzinnych stanowi istotny element współczesnego podejścia do rozwiązywania konfliktów rodzinnych, uwzględniającego perspektywę dziecka jako podmiotu prawnego i psychologicznego. W praktyce coraz częściej podkreśla się, że aktywne zaangażowanie dzieci w proces mediacyjny, przy zachowaniu odpowiednich standardów ochrony ich dobra, może przynieść wiele znaczących korzyści zarówno dla samych dzieci, jak i dla całego systemu rodzinnego. Podstawowym atutem mediacji jest możliwość obniżenia poziomu napięcia i konfliktu pomiędzy rodzicami, a także usprawnienia ich wzajemnej komunikacji. To właśnie wysoki poziom konfliktu w relacjach rodzicielskich stanowi jedno z największych zagrożeń dla dobra dziecka – może on prowadzić do poważnych zaburzeń więzi rodzinnych. Tego rodzaju sytuacje wpływają destrukcyjnie na rozwój psychiczny i emocjonalny dziecka, zaburzając jego zdolność do budowania bezpiecznych relacji oraz funkcjonowania w środowisku społecznym¹⁶.

Wspomniane już dobro dziecka jest traktowane jako wartość, imperatyw przy wykładni wszelkich przepisów dotyczących dzieci¹⁷, podstawowa przesłanka wszystkich rozstrzygnięć¹⁸, oznacza także podejmowanie wszystkich działań w najlepiej pojętym interesie dziecka¹⁹. By zatem podjąć decyzję, a właściwie wspomóc rodziców w jej podjęciu w trakcie mediacji, należy zadbać o realizację obowiązku wynikającego z art. 72 ust. 3 Konstytucji i w miarę możliwości wysłuchać zdania małoletniego. Całkowicie aktualne pozostają twierdzenia J. Ignaczewskiego, który wskazuje, że: „żadne z rodziców nie powinno uzurpować sobie wyłączności na to, co dla dziecka jest najlepsze, i nie zastrzegać sobie pozycji szczególnie uprzywilejowanej w stosunku do drugiego z rodziców [...]”²⁰. To właśnie mediacja daje przestrzeń do wyjaśnienia pomiędzy rodzicami, w jakiej sytuacji postawione zostało dziecko w ich konflikcie.

Jedną z kluczowych funkcji mediacji²¹ w kontekście rodzinnym jest wspieranie rodziców w rozdzieleniu ich ról małżeńskich od ról rodzicielskich. Mediator

¹⁶ J. Brągiel, *Długoterminowy wpływ rozvodu rodziców na dzieci*, [w:] *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku: rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań*, red. A.W. Janke, Łódź, 2004, s. 194–195.

¹⁷ W. Borysiak [w:] *Konstytucja RP*, t. 1, *op.cit.*, s. 1650, 1661.

¹⁸ W. Stojanowska, *Dobro dziecka w aspekcie sprawowania nad nim władzy rodzicielskiej*, „*Studia nad Rodziną*” 2000, t. 4, nr 1(6), s. 55.

¹⁹ P.J. Jaros, *Rzecznik Praw Dziecka w Polsce. Ukształtowanie Rzecznika Praw Dziecka w Polsce jako organu państwowego. Komentarz do ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka*, Warszawa 2013, s. 8.

²⁰ J. Ignaczewski, *Komentarz do spraw o kontakty z dzieckiem*, Warszawa 2011, s. 64.

²¹ Szerzej na temat roli mediatora: M. Myślińska, *Mediator w polskim porządku prawnym*, Warszawa 2018, s. 71–153.

pomaga stronom skupić się na wspólnym celu, jakim jest dobro dziecka, oraz wypracować rozwiązania umożliwiające dalszą współpracę w zakresie opieki i wychowania. Rodzice, którzy potrafią porozumieć się w kluczowych kwestiach, są lepiej przygotowani do wypełniania swoich obowiązków wychowawczych, co przekłada się na większe poczucie bezpieczeństwa u dziecka i utrzymanie więzi z obojgiem opiekunów²². W sytuacji kryzysowej, gdy rodzice zazwyczaj koncentrują się przede wszystkim na własnym konflikcie, świadome zwrócenie uwagi na dziecko i jego emocjonalne potrzeby pomaga im uświadomić sobie odpowiedzialność, jaka wiąże się z pełnionymi przez nich rolami. Dostrzeganie dziecka i jego perspektywy sprzyja refleksji nad jego doświadczeniami i może znacząco zwiększyć wrażliwość rodziców na sytuację, w jakiej dziecko się znajduje. Co więcej, przesunięcie punktu ciężkości z konfliktu małżeńskiego na dobro dziecka może przyczynić się do poprawy wzajemnych relacji rodziców z dzieckiem oraz umożliwić odbudowę lub rozwój komunikacji pomiędzy samymi rodzicami. Dzięki temu mediacja może przebiegać sprawniej i skuteczniej, zwłaszcza w sytuacjach szczególnie trudnych, kiedy rozmowy znajdują się w impasie.

Włączanie dzieci w proces mediacji może znacząco wzbogacić przebieg postępowania, dostarczając cennych informacji, które pozostają poza zasięgiem percepcji rodziców, a które są kluczowe dla wypracowania adekwatnych i trwałych postanowień ugody. Dzięki wsparciu mediatora rodzice mogą dostrzec i zrozumieć perspektywę dziecka, a samo dziecko ma większe szanse, by zostać rzeczywiście usłyszane²³. Usłyszenie, jakie są potrzeby dziecka, jest trudne w toku postępowania, gdy rodzice są silnie skłócen i skoncentrowani na sobie. Uwzględnienie opinii dziecka nie tylko zwiększa prawdopodobieństwo zgodności ustaleń z jego rzeczywistymi potrzebami, ale również wpływa pozytywnie na przestrzeganie tych ustaleń w przyszłości. Rodzice, słysząc głos własnego dziecka w kontekście konfliktu, mogą zmienić swoje postawy i złagodzić napięcia, co sprzyja długofalowej stabilizacji sytuacji rodzinnej. Tym samym proces mediacji nie tylko przyczynia się do poprawy jakości wzajemnych relacji pomiędzy osobami dorosłymi, lecz także w wymierny sposób wspomaga realizację fundamentalnych praw dziecka oraz zapewnia poszanowanie zasady jego najlepszego interesu, zgodnie z międzynarodowymi standardami prawnymi oraz założeniami współczesnej pedagogiki i psychologii rozwojowej.

Dodatkowo udział dziecka pozwala mediatorowi lepiej zrozumieć jego rzeczywiste potrzeby, aktualny etap rozwoju, a także jakość i charakter relacji z każdym z rodziców. Ta wiedza umożliwia dostosowanie rozwiązań do indywidualnej

²² A. Cybulko, *Mediacje w sprawach rodzinnych*, [w:] *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmużnińska, R. Morek, Warszawa 2018, s. 339.

²³ R.E. Mayer, *Cognitive, Metacognitive, and Motivational Aspects of Problem Solving*, „Instructional Science” 1998, vol. 26, s. 49–63; D.T. Sapsonek, *Mediating Child Custody Disputes: Revised Edition*, San Francisco 1998.

sytuacji dziecka, a jednocześnie ułatwia mediatorowi pełnienie roli badacza, który nie tylko analizuje konflikt, ale także wspiera strony w poszukiwaniu konstruktywnych rozwiązań²⁴.

Korzyścią płynącą z obecności dziecka w procesie mediacyjnym jest możliwość uzyskania przez rodziców informacji na temat jego preferencji, obaw i oczekiwań w sposób bezpośredni i autentyczny. Taka forma przekazu często wywołuje u rodziców silniejszy oddźwięk emocjonalny, co może skłonić ich do większego zaangażowania i otwartości na kompromis. W rezultacie wzrasta szansa na wypracowanie rozwiązań, które będą nie tylko formalnie akceptowalne, ale także rzeczywiście korzystne dla dziecka²⁵. Co więcej, możliwość swobodnego wyrażenia przez dziecko własnych obaw, niepokojów czy żalów, nawet jeśli ostatecznie nie znajdą one bezpośredniego odzwierciedlenia w konkretnych postanowieniach porozumienia między rodzicami, znacząco zwiększa jego poczucie bezpieczeństwa i komfortu emocjonalnego. Badania wykazały, że kiedy rodzice się rozstają, młodzi ludzie chcą być informowani o tym, co się dzieje, a rodzice ukrywający informacje, aby chronić swoje dzieci przed dodatkowymi zmartwieniami lub zdenerwowaniem, pogłębiają ich dezorientację i niepewność co do przyszłości²⁶. Dzięki aktywnemu uczestnictwu w mediacjach dziecko może poczuć się wysłuchane, zauważone, objęte troską, a przede wszystkim nie czuje się wykluczone z sytuacji rodzinnej. Dziecko, które jest w ten sposób zaangażowane w sprawy rodziny przeżywającej kryzys, zyskuje większe poczucie kontroli nad sytuacją, doświadcza mniejszego poziomu lęku, a w efekcie czerpie większą satysfakcję z uzgodnionych rozwiązań. Ponadto, podobnie jak każda inna osoba uczestnicząca w podejmowaniu decyzji, dziecko, które zna i rozumie proces dochodzenia do kompromisu (np. dzięki możliwości wysłuchania perspektyw rodziców oraz zrozumieniu istniejących ograniczeń sytuacyjnych), łatwiej adaptuje się do nowych warunków po rozwodzie oraz wykazuje mniejszą niechęć wobec decyzji, które nie są całkowicie zgodne z jego oczekiwaniami czy wyobrażeniami²⁷.

Co istotne, informacje uzyskane bezpośrednio od dziecka sprzyjają zachowaniu neutralności przez mediatora, ograniczając konieczność odwoływania się do jego osobistych przekonań czy subiektywnej oceny jakości opieki rodzicielskiej.

²⁴ A. Gójska, *Udział dzieci w mediacjach okolorozwodowych*, s. 2–3, https://www.smr.org.pl/pdf/med_30.pdf [dostęp: 27.03.2025].

²⁵ K. Cholewa., *Společno-prawna sytuacja dziecka w Polsce w XXI w. – formy dyskryminacji małoletnich i sposoby rozwiązywania konfliktów z ich udziałem*, „Rocznik Administracji Publicznej” 2020, nr 6, s. 107.

²⁶ A. Barlow, J. Ewing, *Children's Voices, Family Disputes and Child-Inclusive Mediation. The Right to Be Heard*, s. 86–88, https://bristoluniversitypressdigital.com/monochap-oa/book/9781529228939/ch004.xml?tab_body=pdf [dostęp: 1.05.2025]; zob. również badania: R. Birnbaum, M. Saini, *A Qualitative Synthesis of Children's Participation in Custody Disputes*, „Research on Social Work Practice” 2012, vol. 22, s. 400–409.

²⁷ A. Gójska, *op.cit.*; Ch.W., Moor, *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, San Francisco 1996, s. 435–477.

Równocześnie redukują potrzebę posiłkowania się ogólnymi czy specjalistycznymi źródłami wiedzy z zakresu psychologii rozwojowej, które – choć wartościowe – nie zawsze odzwierciedlają unikalną sytuację konkretnego dziecka.

Aktywny udział w mediacji rodzinnej może również sprzyjać rozwojowi kompetencji interpersonalnych dziecka. Dzieci uczą się w ten sposób konstruktywnego wyrażania emocji, argumentowania swoich racji oraz słuchania innych. Mediacja staje się tym samym nie tylko narzędziem rozwiązywania konfliktu, ale także elementem edukacyjnym wspierającym rozwój psychospołeczny. Wprowadzenie dzieci do dialogu opartego na zasadach wzajemnego szacunku i otwartości może mieć długofalowy wpływ na ich funkcjonowanie społeczne i relacyjne.

Należy wspomnieć, że interesy dziecka w mediacji może reprezentować ustanowiony w sprawie reprezentant dziecka. Możliwość jego działania wynika z art. 99 ustawy z dnia 25 lutego 1964 roku Kodeks rodzinny i opiekuńczy²⁸. Nie ma zatem przeszkód, aby reprezentant wziął udział w sesji z mediatorem, przedstawił wizję dziecka i mógł reagować na argumenty obu stron. Takie rozwiązanie należy zatem zarekomendować, jako jedno z wielu możliwości reprezentowania interesów dziecka w mediacji oraz również przekazywania jego woli. Z założenia reprezentant powinien mieć kontakt z dzieckiem wtedy, gdy wymaga tego dobro małoletniego.

ZAGROŻENIA ZWIĄZANE Z AKTYWNYM UDZIAŁEM DZIECI W MEDIACJACH RODZINNYCH

Uczestnictwo dzieci w mediacjach rodzinnych może przynosić wiele korzyści psychologicznych, społecznych i normatywnych, jednakże nieodzowne jest jednocześnie rozpoznanie i analiza potencjalnych zagrożeń i ograniczeń wynikających z takiej partycypacji. Niedostosowanie procesu mediacyjnego do możliwości rozwojowych i emocjonalnych dziecka może prowadzić do negatywnych konsekwencji, które zagrażają jego dobrostanowi i naruszają zasadę nadrzędnego dobra dziecka.

Obawa związana z bezpośrednim słuchaniem dzieci w kontekście mediacji rodzinnych dotyczy potencjalnego efektu psychologicznego, jaki może wywierać sytuacja wymagająca bezpośredniego ujawnienia swoich uczuć, potrzeb lub opinii wobec dorosłych – często będących w konflikcie. W ujęciu psychologii rozwojowej i teorii komunikacji interpersonalnej taki akt może być dla dziecka doświadczeniem nadmiernie eksponującym i emocjonalnie obciążającym, szczególnie gdy brak jest odpowiedniego przygotowania lub wsparcia kontekstowego. Jednym z najczęściej podnoszonych zagrożeń jest więc nadmierne obciążenie dziecka emocjonalnie trudnymi treściami związanymi z konfliktem rodziców. Dziecko w trakcie mediacji

²⁸ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2809).

może zostać mimowolnie zaangażowane w rolę „mediatora emocjonalnego” między stronami, co jest niezgodne z jego rozwojowymi kompetencjami oraz stwarza ryzyko wtórnej traumatyzacji. Szczególnie w przypadkach, gdy konflikt ma charakter eskalacyjny, obecność dziecka w mediacji może wywoływać u niego intensywne uczucia lęku, lojalnościowych dylematów i poczucia winy, co negatywnie wpływa na jego zdrowie psychiczne. Bezpośrednie pytanie dzieci o ich preferencje bez uprzedniego wyjaśnienia, że nie muszą ponosić odpowiedzialności za wynik mediacji, może prowadzić do błędnego przekonania, że to one mają wpływ na rozstrzygnięcie sprawy. Taka sytuacja bywa interpretowana przez dziecko jako nacisk decyzyjny, co w literaturze określane jest mianem „parentyfikacji decyzyjnej”. Dzieci w takiej roli mogą doświadczać dysonansu emocjonalnego, w którym pragnienie harmonii między rodzicami koliduje z własnymi potrzebami.

Dodatkowo bezpośrednia rozmowa dziecka z mediatorem, a tym bardziej w obecności rodziców, może być postrzegana przez dziecko jako sytuacja nierównowagi sił. Z perspektywy teorii przywiązania i relacji zależności²⁹ dziecko funkcjonuje w układzie, w którym dorośli – w tym mediator – posiada przewagę poznawczą, językową i decyzyjną. W rezultacie młoda osoba może nie odczuwać wystarczającej swobody, aby autentycznie wyrazić swoje zdanie, ograniczając się do odpowiedzi zgodnych z oczekiwaniami dorosłych lub unikając szczerych wypowiedzi ze względu na lęk przed odrzuceniem, złością jednego z rodziców lub niezrozumieniem. Bezpośrednie słuchanie dziecka w mediacji może prowadzić do sytuacji, w której zostaje ono postawione wobec zadania zbyt złożonego jak na jego rozwój emocjonalny i poznawczy. Dzieci, zazwyczaj, nie dysponują w pełni ukształtowanymi mechanizmami samoregulacyjnymi, które pozwalają na radzenie sobie z konfliktami interpersonalnymi w sposób refleksyjny i zdystansowany. W efekcie mogą one odczuwać wewnętrzne rozdarcie lojalnościowe, presję wyboru jednej ze stron konfliktu, a nawet poczucie odpowiedzialności za ostateczne decyzje medacyjne.

Niebezpieczeństwo nadużycia głosu dziecka przez jednego lub obu rodziców, określane jako instrumentalizacja partycypacji, stanowi poważne zagrożenie etyczne. Zdarza się, że wypowiedzi dziecka są wykorzystywane do uzasadnienia oczekiwań i żądań jednej ze stron, co podważa neutralność mediacji i narusza integralność procesu. Dziecko staje się wówczas „narzędziem” w walce o władzę rodzicielską, a nie pełnoprawnym uczestnikiem procesu³⁰. Taka sytuacja nie tylko zniekształca rzeczywisty obraz jego potrzeb, ale również może prowadzić do utraty zaufania wobec dorosłych i doświadczenia wewnętrznego konfliktu lojalności. Udział dziecka w mediacji

²⁹ Zob. J. Holmes, J. Bowlby, *Teoria przywiązania*, przekł. J. Łaszczy, Gdańsk 2007; A. Matysiak-Błaszczak, B. Jankowiak, *Znaczenie relacji przywiązania w cyklu życia człowieka. Analiza wybranych aspektów bliskich relacji*, „Studia Edukacyjne” 2017, t. 44, s. 195–208.

³⁰ R. Ćwikowski, *Udział dzieci w mediacji okolorozwodowej w Polsce i wybranych państwach zachodnich*, „Probacja” 2018, t. I, s. 91.

musi być ściśle dostosowany do jego wieku, poziomu rozwoju poznawczego oraz emocjonalnego. Nieumiejętnie przeprowadzona mediacja, nieuwzględniająca tych aspektów, może prowadzić do przeciążenia informacyjnego, niezrozumienia sytuacji oraz poczucia odpowiedzialności za decyzje podejmowane przez dorosłych. Badania wykazują, że dzieci, które czują się zmuszone do opowiedzenia się po jednej ze stron, przeżywają długotrwały stres i niepokój³¹.

Jednym z kluczowych zagrożeń związanych z udziałem dzieci w mediacjach rodzinnych jest niejednoznaczność granicy wieku, w której taki udział staje się rozwojowo adekwatny i psychologicznie bezpieczny. Problem ten ma wymiar zarówno praktyczny, jak i normatywny, ponieważ, nieustalone lub zbyt elastyczne kryteria wieku mogą skutkować sytuacją, w której to dorośli – mediatorzy, rodzice lub prawnicy – decydują arbitralnie, które dziecko „jest gotowe” do udziału w mediacji. Takie decyzje, nieoparte obiektywną oceną dojrzałości emocjonalnej i poznawczej dziecka, niosą ryzyko nadużyć oraz marginalizacji głosu dzieci młodszych, które mogłyby być przygotowane do udziału z odpowiednim wsparciem, bądź przeciwnie – włączenia dzieci niegotowych, dla których udział stanie się źródłem stresu lub lęku.

Kolejnym zagrożeniem jest niedostateczne przygotowanie mediatorów do pracy z dziećmi. Mediacje rodzinne z udziałem dzieci wymagają specjalistycznych kompetencji z zakresu psychologii rozwojowej, pedagogiki, komunikacji oraz etyki pracy z nieletnimi. Brak odpowiednich kwalifikacji może skutkować naruszeniem granic dziecka, niezapewnieniem mu poczucia bezpieczeństwa oraz nieumiejętnym interpretowaniem jego wypowiedzi i zachowań.

PODSUMOWANIE

Zwolennicy bezpośredniego angażowania dzieci w proces mediacji nie kwestionują istnienia potencjalnych zagrożeń, lecz wskazują, że mogą one zostać skutecznie zminimalizowane pod warunkiem przeprowadzenia rzetelnej oceny kontekstu rodzinnego oraz trafnej diagnozy momentu, w którym sytuacja osiąga odpowiedni poziom dojrzałości do zastosowania tej formy interwencji.

Analiza problematyki udziału dzieci w mediacjach rodzinnych ujawnia złożoność tego zagadnienia (wielopłaszczyznowość), które wymaga równoczesnego uwzględnienia aspektów prawnych, psychologicznych, etycznych oraz praktycznych. Z jednej strony udział dziecka w mediacji może sprzyjać jego podmiotowości, wzmacniać poczucie sprawczości i przyczyniać się do wypracowania rozwiązań

³¹ J. Cashmore, P. Parkinson, *Children's and Parents' Perceptions on Children's Participation in Decision Making After Parental Separation and Divorce*, „Family Court Review” 2008, vol. 46, no. 1, s. 91–104.

lepiej odpowiadających jego rzeczywistym potrzebom. Z drugiej strony jednak, niewłaściwie przeprowadzony proces mediacyjny z udziałem dziecka, szczególnie przy braku odpowiednich kompetencji po stronie mediatorów oraz w kontekście silnego konfliktu rodzinnego, może prowadzić do wtórnej traumatyzacji, wzrostu napięć emocjonalnych, a nawet naruszenia fundamentalnych zasad dobra dziecka.

Włączanie dzieci w mediacje rodzinne nie może być traktowane jako procedura uniwersalna ani automatyczna. Wymaga ono zastosowania precyzyjnych kryteriów kwalifikacyjnych, uwzględniających zarówno wiek rozwojowy, poziom dojrzałości emocjonalnej, jak i specyfikę sytuacji rodzinnej. Kluczowe znaczenie ma tutaj rola profesjonalnie przygotowanego mediatora, który nie tylko zna mechanizmy komunikacji z dziećmi, ale także potrafi ocenić ryzyko psychiczne i zastosować odpowiednie środki ochrony.

Dziecko może być włączone w proces mediacji zarówno poprzez bezpośrednie uczestniczenie w rozmowach, jak i pośrednio. Pośrednimi formami są np. zabawa w jego naturalnym środowisku i obserwacja, napisanie listu, zastosowanie metody rysunku.

Należy jednak zwrócić uwagę, że interesy dziecka w mediacji może zabezpieczać reprezentant dziecka, który powinien posiadać odpowiednie kwalifikacje, w tym psychologiczne, aby w sposób właściwy dbać o dobro dziecka. Jego współpraca z mediatorem oraz uczestnikami mediacji może przyczynić się do zminimalizowania zagrożeń dla dziecka.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Al-Alosi H., *Will Somebody Please Think of the Children?! Child Focused and Child Inclusive Models in Family Dispute Resolution*, „Australian Dispute Resolution Journal” 2018, vol. 29, no. 1.
- Barlow A., Ewing J., *Children's Voices, Family Disputes and Child-Inclusive Mediation. The Right to Be Heard*, https://bristoluniversitypressdigital.com/monochap-oa/book/9781529228939/ch004.xml?tab_body=pdf. [dostęp: 1.05.2025].
- Bell F., Cashmore J., Parkinson P., Single J., *Outcomes of Child-Inclusive Mediation*, „International Journal of Law, Policy and the Family” 2013, vol. 27, no. 1.
- Birnbaum R., *Research raport. The Voice of the Child in Separation/Divorce Mediation and Other Alternative Dispute Resolution Processes: A Literature Review*, <https://www.justice.gc.ca/eng/rp-pr/fl-lf/divorce/vcsdm-pvem/pdf/vcsdm-pvem.pdf> [dostęp: 2.04.2025].
- Birnbaum R., Saini M., *A Qualitative Synthesis of Children's Participation in Custody Disputes*, „Research on Social Work Practice” 2012, vol. 22.
- Borysiak W. [w:] *Konstytucja RP, t. 1: Komentarz, art. 1–86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Bragiel J., *Długoterminowy wpływ rozvodu rodziców na dzieci*, [w:] *Pedagogika rodziny na progu XXI wieku: rozwój, przedmiot, obszary refleksji i badań*, red. A.W. Janke, Łódź 2004.
- Cashmore J., Parkinson P., *Children's and Parents' Perceptions on Children's Participation in Decision Making After Parental Separation and Divorce*, „Family Court Review” 2008, vol. 46, no. 1.

- Cholewa K., *Spoleczno-prawna sytuacja dziecka w Polsce w XXI w. – formy dyskryminacji małoletnich i sposoby rozwiązywania konfliktów z ich udziałem*, „Rocznik Administracji Publicznej” 2020, nr 6.
- Cybulko A., *Mediacje w sprawach rodzinnych*, [w:] *Mediacje. Teoria i praktyka*, red. E. Gmurzyńska, R. Morek, Warszawa 2018.
- Ćwikowski R., *Udział dzieci w mediacji okolorozwodowej w Polsce i wybranych państwach zachodnich*, „Probacja” 2018, t. I.
- Goldenberg H., Glodenberg I., *Terapia rodzin*, Kraków, 2006.
- Golus A., *Od przedmiotu do podmiotu. Status dziecka w rodzinie i społeczeństwie*, „Studia Edukacyjne” 2018, nr 2018.
- Gójska A., *Udział dzieci w mediacjach okolorozwodowych*, https://www.smr.org.pl/pdf/med_30.pdf [dostęp: 27.03.2025].
- Hanas K., *Konstrukcja normatywna „dobro dziecka” i jej sądowe stosowanie*, Lublin 2021.
- Holmes J., Bowlby J., *Teoria przywiązania*, przekł. J. Łaszczy, Gdańsk 2007.
- Ignaczewski J., *Komentarz do spraw o kontakty z dzieckiem*, Warszawa 2011.
- Jaros P.J., *Rzecznik Praw Dziecka w Polsce. Ukształtowanie Rzecznika Praw Dziecka w Polsce jako organu państwowego. Komentarz do ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka*, Warszawa 2013.
- Korybski A., *Alternatywne rozwiązywanie sporów w USA*, Lublin 1993.
- Lansdown G., *The Evolving Capacities of the Child*, Florence, 2005.
- Matysiak-Błaszczyk A., Jankowiak B., *Znaczenie relacji przywiązania w cyklu życia człowieka. Analiza wybranych aspektów bliskich relacji*, „Studia Edukacyjne” 2017, t. 44.
- Mayer R.E., *Cognitive, Metacognitive, and Motivational Aspects of Problem Solving*, „Instructional Science” 1998, vol. 26.
- Michalak M., *Korczakowskie prawo do społecznej partycypacji dziecka. Dziecięce obywatelstwo*, [w:] *Konwencja o prawach dziecka. Wybór zagadnień (artykuły i komentarze)*, red. S.L. Stadniczeńko, Warszawa 2015.
- Moor Ch.W., *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, San Francisco 1996.
- Myślińska M., *Mediator w polskim porządku prawnym*, Warszawa 2018.
- Przylepa-Lewak A., *Socjologiczno-prawne aspekty mediacji*, „Studia Prawnicze i Administracyjne” 2018, nr 26.
- Sapsonok D.T., *Mediating Child Custody Disputes: Revised Edition*, San Francisco 1998.
- Skoczeń J., Wierzbicka R., *Mediacja w postępowaniach sądowych*, „Internetowy Przegląd Prawniczy TBSP UJ” 2015, nr 3.
- Stojanowska W., *Dobro dziecka w aspekcie sprawowania nad nim władzy rodzicielskiej*, „Studia nad Rodziną” 2000, t. 4, nr 1(6).

ORZECZNICTWO

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 czerwca 1979 r., skarga nr 6833/74, LEX 80813.

AKTY NORMATYWNE

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. nr 78, poz. 483).
- Konwencja o prawach dziecka przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych z dnia 20 listopada 1989 r. (Dz.U. z 1991 r. nr 120, poz. 526).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (t.j. Dz.U. z 2024 r. poz. 1568).
- Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (t.j. Dz.U. z 2023 r. poz. 2809).
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (t.j. Dz.U. z 2025 r. poz. 49).

ABSTRACT

As a legal entity, a child should be able to express their opinion in situations concerning the shaping of their rights and obligations. This also includes mediation. The child's participation and expression of their opinions and expectations can take various forms, including direct conversation with the mediator, play, expressing their wishes in writing in the form of a letter, and participation in a mediation session with their representative. These are examples of ways to fulfill the obligation under art. 72 s. 3 of the Constitution, which clearly corresponds to the principle of protecting the welfare of the child, expressed not only in Polish law but also in international law.

Keywords: mediation; the well being of the child; child in mediation; family conflict